

Afrika: Koloniale grænse- dragningers konsekvenser

Af Casper Andersen

Afrikas landegrænser blev trukket i et hektisk kapløb mellem de europæiske kolonimagter i de sidste årtier af 1800-tallet. Den koloniale opsplitning af Afrika var muliggjort af en række nye teknologier – bl.a. jernbaner, telegrafer og maskingeværer – der gjorde ekspansionen mindre omkostningsfuld end tidligere. Fra små eksisterende besiddelser ved kysten kunne europæerne trænge længere ind på kontinentet – og takket være malariaprofylakse overleve i længere tid.

Til grund for opsplitningen lå ønsket om at skaffe sig adgang til råstoffer og landbrugsområder, frihandelsideologi og en stigende nationalisme i Europa, der affødte et krav om ekspansion. Afgørende var også en udbredt idé blandt europæerne om, at de var kulturelt og biologisk overlegne i forhold til afrikanerne, og derfor havde pligt og ret til at 'civilisere' farvede folkeslag, om nødvendigt ved tvang.

De koloniale dynamikker udspillede sig forskelligt i kontinentets regioner. I den nordlige del havde Frankrig i 1881 udnyttet det osmanniske imperiums svaghed til at sætte sig i Tunesien og derved etablere forbindelse til Algeriet, der siden 1830 havde været en del af det franske imperi-

um. I 1882 kom Ægypten under en administration styret af briterne, som derved fik kontrol med Ægyptens statsgæld og med søvejen til Indien efter åbningen af Suezkanalen i 1869. Fra Ægypten ekspanderede briterne mod syd og etablerede et kolonistyre i Sudan.

I Vestafrika var den koloniale grænse-
dragnet domineret af fransk-britiske rivaliseringer blandt andet omkring palmeolie-eksport, men også Tyskland meldte sig på banen i regionen, efter at Bismarck besluttede, at Tyskland var tjent med kolonier i Afrikas vestlige, sydlige og østlige dele.

I det sydlige Afrika havde briterne efter Napoleonskrigene etableret en bosætterkoloni, og sammen med afrikaanerne – efterkommere af hollandske kolonialister – udgjorde de et hvidt mindretal, der spillede en hovedrolle i grænsedragningen i Syd- og Centralafrika.

Kolonialisterne indledte en ekspansion fra syd mod nord, hvor de grundlagde Rhodesia opkaldt efter den britiske kolonialist Cecil John Rhodes. De pressede sig derved op til de portugisiske besiddelser Mozambique og Angola og til Congo Fristaten, et område på størrelse med Vesteuropa, som den belgiske Kong Leopold II blev tildelt gennem aftaler med de europæiske stormagter og USA.

Casper Andersen er lektor i idehistorie på Aarhus Universitet og medlem af Det Unge Akademi under Videnskabernes Selskab.

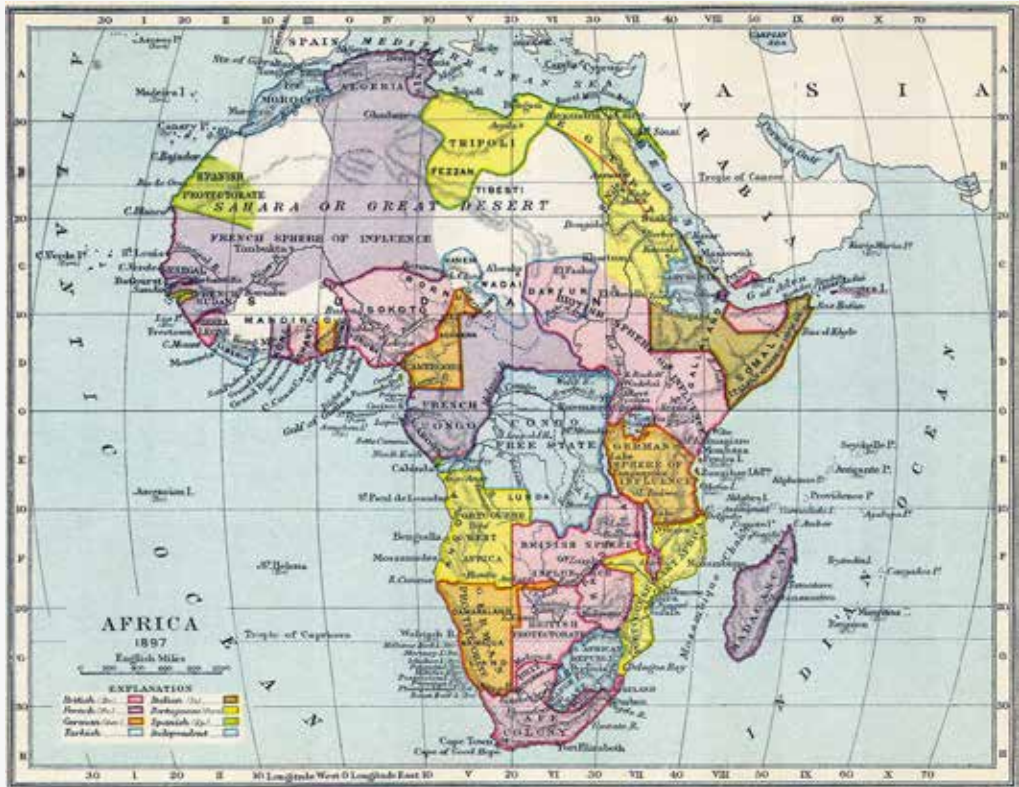

ILLUSTRATION: Via Wikimedia Commons

Det afrikanske kontinent anno 1897. Mange grænser trukket af kolonimagterne brød, modsat forventningerne, ikke sammen efter afkoloniseringen, men forblev overraskende stabile.

De sidste koloniale grænser blev trukket i 1900-tallets første årti. Etiopien og Liberia var de eneste større områder, der ikke kom under europæisk styre i disse årtier. Geografisk var franskmændenes andel størst, mens det britiske imperium befolkningsmæssigt voksede mest som følge af grænsedragningerne.

Det er en vedholdende men fejlagtig forestilling, at grænserne på kontinentet blev tegnet ved en rundbordskonference i Berlin i 1884. I realiteten blev grænserne de i en strøm af bilaterale aftaler mellem de europæiske lande. De snorlige grænser, vi i dag ser på Afrika-kortet, er et produkt af disse aftaler.

Det er til gengæld helt korrekt, at de europæiske politikere og diplomater trak grænserne med yderst beskeden viden om og interesse for eksisterende geografiske, politiske og etniske opdelinger på kontinentet.

Efter afkoloniseringen var der derfor en forventning om, at de grænser, som kolonimagterne havde sat, ville bryde sammen. Men det er ikke sket. Statsgrænserne arvet fra kolonitiden er forblevet overraskende stabile. Sydsudan, der blev oprettet i 2011 ved løsrivelse fra Sudan, er en væsentlig undtagelse, der dog ikke ændrer det overordnede billede.

Kolonitidens svage stater

Kolonitiden varede de fleste steder fra ca. 1900 til ca. 1960. De europæiske magter opbyggede i denne periode meget svage kolonialstater med tynde administrationer. Eksempelvis havde den samlende statsadministration i de britiske kolonier i Afrika i 1930 samme antal ansatte, som en middelstor dansk kommune har i dag.

De tyndt bemandede, økonomisk svage statsadministrationer gjorde, at de europæiske magthavere koncentrerede sig om det, som en fransk administrator kald-

te 'det brugbare Afrika', dvs. områder med militærstrategisk betydning, mineralforekomster eller betydelig europæisk bosættelse.

Kolonialstaterne havde oftest kun delvis kontrol over territorier og grænser, og lov blev opretholdt gennem straffeekspeditioner og alliancer med udvalgte afrikanske grupper. Staternes økonomi var baseret på ineffektive hytteskatter og import- og eksporttold, der førte til omfattende smugleri på tværs af grænserne.

Størstedelen af de beskedne statsbudgetter gik til aflønning af de europæiske administratorer. Uddannelses- og sundhedstiltag rettet mod den afrikanske befolkninger var yderst sporadiske og ofte overladt til missionærer.

Det er en vedholdende men fejlagtig forestilling, at grænserne på kontinentet blev tegnet ved en rundbordskonference i Berlin i 1884. I realiteten blev grænserne til i en strøm af bilaterale aftaler mellem de europæiske lande. De snorlige grænser, vi i dag ser på Afrika-kortet, er et produkt af disse aftaler.

Trods kolonialstaternes løfter om det modsatte fik meget få afrikanere mulighed for at tage en længere uddannelse, og de højere positioner i statsadministrationerne var reelt forbeholdt europæerne. I 1959 i Congo var kun tre af landets 1.500 højeste embeder varetaget af congolesere. Det var året inden landet opnåede uafhængighed fra Belgien.

Overalt på kontinentet var en del af arven fra de svage kolonialstater et stort uddannelsesunderskud i de befolkninger, der ved uafhængigheden nærmest fra bunden

skulle udvikle stater inden for de grænser, som europæerne havde trukket.

Den voldelige afkolonisering

De fleste afrikanske lande opnåede uafhængighed i perioden 1957-1975. Nogle steder forløb overgangen fra kolonistyre til uafhængighed fredeligt. Det var blandt andet tilfældet i dele af Vestafrika.

Nyere forskning har imidlertid dokumenteret, at kolonimagterne de fleste steder brugte drakoniske midler for at fastholde kolonialstatens integritet, særligt i kolonier med større europæisk bosættelse. Krigen i Algeriet (1954-1962) er et velkendt eksempel på en beskidt afkoloniseringskrig, der efter otte års kamphandlinger førte til Algeriets uafhængighed.

Mindre velkendt er brutaliteten i forbindelse med Mau Mau-oprøret i Kenya (1952-60). Oprøret blev nedkæmpet af det britiske kolonistyre blandt andet gennem internering af op mod en million kikuyuere, tæppebombninger og udbredt brug af tortur – herunder hængning af over 1.000 oprørere. Det ved vi blandt andet fra historiske kilder, der efter årtusindeskiftet blev fundet i et indtil da utilgængeligt britisk statsarkiv.

Den nye dokumentation førte til retssager i London, hvor overlevende kenyanere, der blev udsat for kolonistatens torturmetoder, krævede oprejsning og kompensation. Ved et udenretligt forlig i 2012 blev 5.225 overlevende tildelt 20 millioner pund i erstatning af den britiske regering.

I det sydlige Afrika kom afkoloniseringen sent – i de portugisiske kolonier først i midten af 1970'erne efter blodige kampe, der sled så hårdt på det portugisiske styre, at det førte til Nellikerevolutionen, der omstyrtede regimet i Lissabon. I Rhodesia erklærede et hvidt mindretal sig uafhæn-

gigt af det britiske imperium og førte indtil 1980 krig for at opretholde kolonistyret.

Afkoloniseringen – forstået som ophør af hvidt mindretalsstyre – var tilendebragt med apartheidstyrets fald i Sydafrika og det efterfølgende valg af Nelson Mandela til præsidentposten i 1994.

Nationernes Afrika.

Da uafhængighedsbølgen ramte kontinentet omkring 1960, var de nye afrikanske ledere bevidste om, at grænse- og dragningerne i Afrika var etableret af udefrakommende magter ud fra en del- og-hersk logik.

Den første generation af afrikanske ledere, som eksempelvis Senegals første præsident Leopold Senghor, udtrykte bekymring for, at man på grund af grænse- og dragningen ville stå med et kontinent af svage stater fastlåst i det Ghanas første leder, socialisten Kwame Nkrumah, døbte et 'neokolonialt' afhængighedsforhold til de tidligere kolonimagter og supermagten USA. For Senghor, Nkrumah og mange andre var det derfor ikke en selvfølge, at kolonialstatssystemet skulle afløses af et nationssystem baseret på de eksisterende grænser.

Inden uafhængigheden arbejdede man

Idéhistorisk var perioden omkring uafhængigheden et højdepunkt for panafrikanske strømninger, der afskrev nationalstaten som uautentisk og uafrikansk.

mange steder for at fastholde forbindelserne med de tidligere kolonimagter i en føderation på nye, mere ligeværdige betingelser. Efter uafhængigheden gjorde nogle lande ansats til at etablere føderati-

oner på tværs af de nedarvede koloniale grænser, blandt andet i Østafrika mellem Tanzania, Kenya og Uganda og i Vestafrika mellem Ghana, Guinea og Mali.

Idéhistorisk var perioden omkring uafhængigheden et højdepunkt for panafrikanske strømninger, der afskrev nationalstaten som uautentisk og uafrikansk.

Det blev dog nationsmodellen, der trak sig sejrigt ud af kampen om den politiske fremtid. Afrikanerne blev borgere i selvstændige nationer med formel suverænitet, international anerkendelse og fuldgyldigt medlemskab af FN. Suveræniteten var for de nye magthavere et vigtigt aktiv, der fulgte med uafhængigheden, og den var bundet til kolonialstatsgrænsen. Der var desuden en frygt for, at nye grænsedragninger i ét land kunne have en destabiliserende effekt i nabolande. Et af de bærende principper for the Organization of African Unity etableret i 1963 fastslog derfor ukrænkeligheden af de grænser, som medlemslandene havde arvet fra kolonimagterne.

Nationsbygningsprocesserne blev imidlertid meget konflikifulde. De kostede millioner af menneskeliv i årtierne efter uafhængigheden. Et eksempel i en alt for lang og trist række er Biafra-krigen (1967-70), der brød ud, efter at igboerne udråbte en ny stat og uden held forsøgte at løsrive sig fra Nigeria. På historisk afstand er det ikke overraskende, at etniske, politiske, sproglige og religiøse konflikter brød ud i en situation, hvor afrikanerne skulle bygge nationer op fra grunden ud fra det mikroskopiske af befolkningsgrupper, som kolonialismen havde placeret inden for samme stat.

Nationernes Afrika rummede både afkoloniseringens triumf og tragedie.

Ledvogterstaterne

Kolonialismens skeletliggende statsstruk-

turer gav efter uafhængigheden problemer for de stater, der arvede strukturerne. Historikeren Frederick Cooper har betegnet disse stater som ledvogterstater.

Økonomisk og politisk havde kolonialstaten først og fremmest fungeret som et bindeled mellem territoriet og omverdenen. Den funktion overgik nu til nye magthavere, der igennem kontrol over 'leddet' havde mulighed for at konsolidere deres magtbase og personlige formue gennem indkomst fra import- og eksporttold, udviklingsbistand og udstedelser af tilladelser til at udtage råstoffer inden for territoriet. Deres største aktiv var den internationalt anerkendte suverænitet og den ledvogterfunktion, der fulgte med suverænitets-ankendelsen.

Ledvogterstaternes vigtigste forbindelse gik ofte til den tidligere kolonimagt. I fransk-afrikansk kontekst taler man her om 'Francafrique'. Lederne i de tidligere kolonier bandt deres valutaer til den franske franc, deponerede statsbeholdningen hos den gamle kolonimagt og tildelte kontrakter til franske selskaber på vilkår, der var yderst favorable for selskaberne og for den lille politiske elite, der kontrollerede forbindelsesleddet.

Siden 1960 har Frankrig mere end tyve gange intervenseret militært i Afrika, i flere tilfælde for at holde korrupte regimer ved magten. Betegnelsen neokolonialisme – der bruges om alverdens forhold og derfor oftest er analytisk tom – er i denne sammenhæng helt dækkende.

En anden konsekvens af ledvogterdynamikkerne var en serie krige og statskup om kontrollen med leddet. Kampene var ofte blodige, fordi kombattanterne havde alt at vinde og meget lidt at tabe i en situation, hvor staten nærmest kun var leddet.

De, der sikrede sig kontrollen med leddet, havde til gengæld mulighed for at op-

bygge formuer og konsolidere magtbaser gennem protektion. Ledvogterstaten giver os endnu en brik til forklaringen på, at de nedarvede grænser fra kolonitiden har været stabile og at 'balkanisering' i det store hele er udeblevet: Politiske og militære kampe handlede oftest om at fastholde eller overtage den lukrative ledvogterfunktionen, hvorimod udsigterne til at etablere en ny internationalt anerkendt stat var lige så små, som de økonomiske gevinster ved at gøre det var usikre.

Nye tider, nye processer

Kolonitidens grænsedragning trak altså dybe spor i årtierne efter uafhængigheden. Afkoloniseringen skal derfor ses som en proces, ikke en begivenhed.

Afrikas plads i fremtidens verden er dog ikke afgjort af kolonitiden og de efterfølgende afkoloniseringsprocesser. Det er værd at minde om, at der for de fleste landes vedkommende er gået 60 år siden uafhængigheden – omtrent lige så længe som den formelle kolonitid varede. Den aldrende Robert Mugabe er den sidste leder, der kan bygge sin tyndslidte legitimitet på, at han bekæmpede hvide koloniherrer.

På et kontinent med en ung befolkning hører kolonitiden bedste- og oldeforældrenes generation til, og andre processer spiller i dag en større og voksende rolle. Blandt andet fylder befolkningsvækst, klimaforandringer og den hårde konkurrence blandt verdens lavindkomst-økonomi-

På et kontinent med en ung befolkning hører kolonitiden bedste- og oldeforældrenes generation til, og andre processer spiller i dag en større og voksende rolle.

er mere. Nok så vigtigt er man optaget af at udnytte de muligheder, som et stigende økonomisk råderum giver for kontinentets voksende middelklasser – ikke mindst i de urbane centre, der udgør de centrale geografiske enheder i højere grad end de statsgrænser, der i sin tid blev tegnet af europæerne.

Hvis kontinentets fremtid engang blev afgjort i Paris, London eller Bruxelles, så er det ikke længere tilfældet. Reaktionen i Afrika på Brexit er i den sammenhæng illustrative. I Storbritannien gav Theresa May-regeringens lancering af et nyt 'Global Britain' efter Brexit anledning til bekymring for genkomsten af koloniherrpolitik og -attitude.

På det afrikanske kontinent var reaktionerne på den gamle kolonimagts globale vending yderst afdæmpede. Den zambianske økonom Grieve Chelwa fastslog i en kommentar til Brexit, at de afrikanske lande ser med større bekymring på udviklingen i den kinesiske økonomi, og han konstaterede, at kom der et nys i Storbritannien på grund af Brexit, så vil Afrika sige 'prosit' og ellers bevæge sig videre.

